

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 29 lutego 2016 r.

Poz. 956

UCHWAŁA NR XVI /95/2016 RADY GMINY NIELISZ

z dnia 12 lutego 2016 r.

w sprawie przyjęcia herbu , flagi i pieczęci Gminy Nielisz

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 13 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 1515 ze zm.) oraz art.3 ust.1 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (tj. Dz. U. z 2016 r. poz.38 z późn. zm.) po zasięgnięciu pozytywnej opinii Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji uchwala się, co następuje:

§ 1. Ustanawia się symbole Gminy Nielisz: herb , flagę i pieczęć mające stanowić trwałe znamiona tożsamości wspólnoty samorządowej, symbolizując więź historyczną, kulturową i społeczno – ekonomiczną mieszkańców gminy Nielisz.

§ 2. Herb Gminy Nielisz: w polu czerwonym dwie włócznie w krzyż skośny, złote a na nich także wiosło w słup piórem w dół.

§ 3. Flaga Gminy Nielisz: flagę stanowi poziomy płat materii o barwie czerwonej, o proporcji boków 5 : 8, umieszczony krótszym bokiem do drzewca, na środku którego umieszczone jest godło Gminy Nielisz.

§ 4. Pieczęć Gminy Nielisz: pieczęć urzędowa z godłem Gminy i majuskułowym napisem otokowym: RADA GMINY NIELISZ, druga z napisem GMINA NIELISZ oraz trzecia z napisem WÓJT GMINY NIELISZ. Napisy rozdzielone są za pomocą sześciopromiennych, ażurowych gwiazdek. Typ czcionki – Times New Roman CE. Otok zewnętrzny pojedynczy - ciągły; otok wewnętrzny ciągły. Średnica wszystkich trzech pieczęci wynosi 36 mm.

§ 5. Graficzny wzór herbu , flagi i pieczęci ujęty został w załączniku nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 6. Ekspertyza historyczno-heraldyczna herbu, flagi i pieczęci Gminy Nielisz stanowi załącznik nr 2 do niniejszej uchwały.

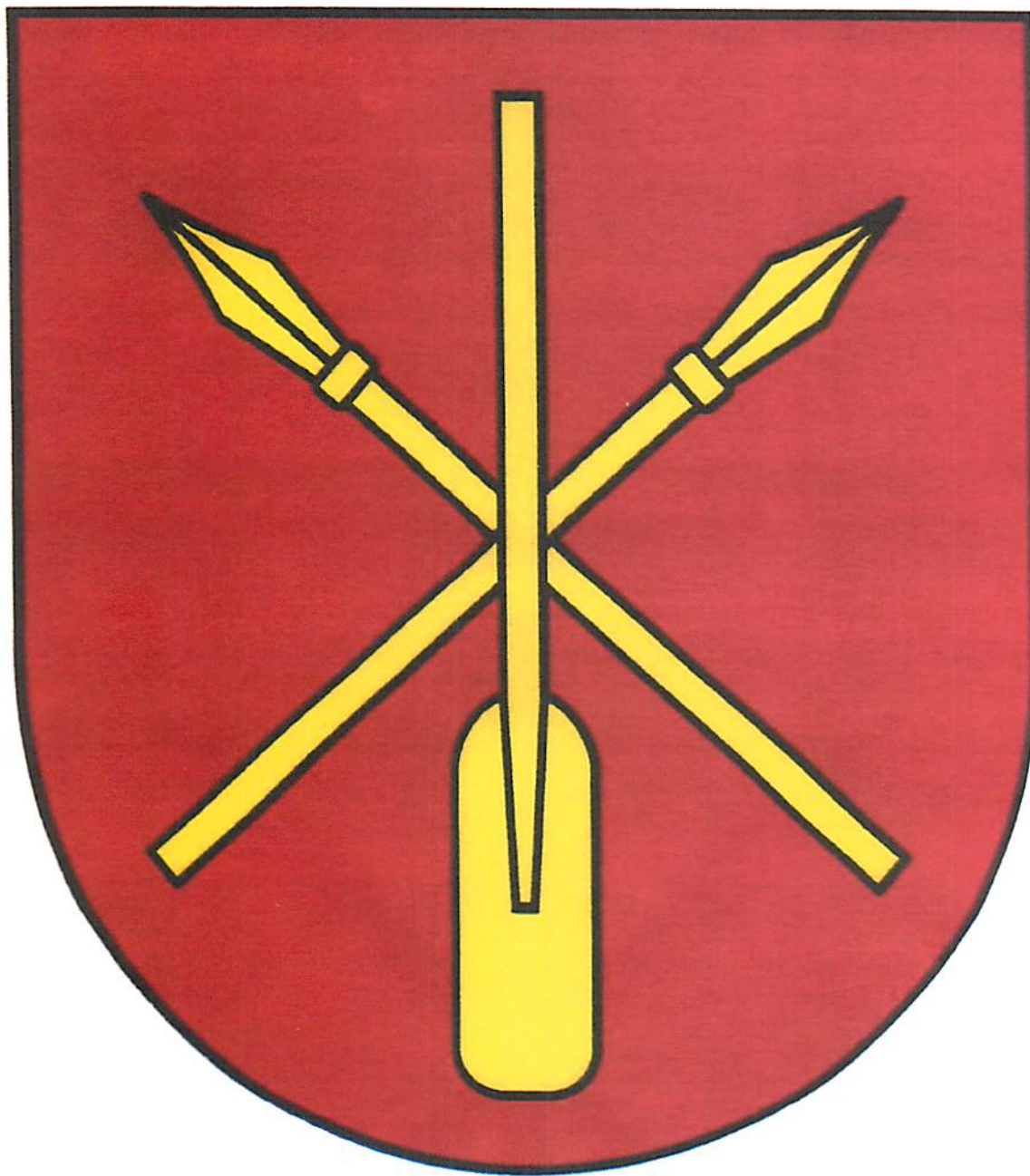
§ 7. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 8. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Nielisz

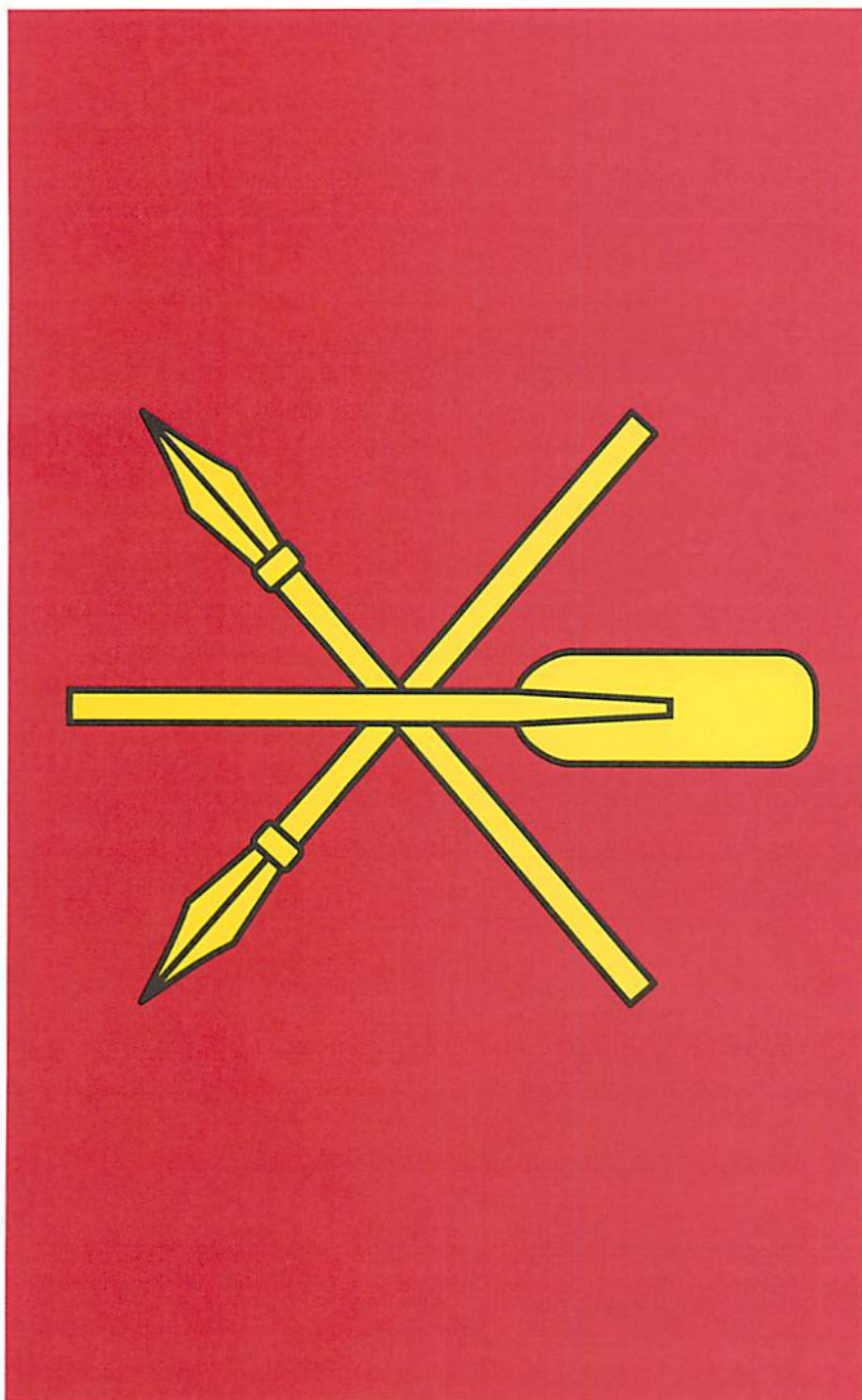
Jerzy Nowiński

Załącznik Nr 1 do Uchwały Rady Gminy Nielisz Nr XVI /95/2016 z dnia 12 lutego 2016 r.

C:8 M:98 Y:100 K:0

C:0 M:0 Y:96 K:0

C:8 M:98 Y:100 K:0

C:0 M:0 Y:96 K:0

Wielkość pieczęci 36 mm.

dr Gerard Kucharski
Instytut Kultury Europejskiej
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
w Poznaniu

Załącznik Nr 2 do Uchwały nr XVI / 95 / 2016
Rady Gminy Nielisz z dnia 12 lutego 2016 r.
w sprawie przyjęcia herbu , flagi i pieczęci Gminy Nielisz

HERB GMINY NIELISZ
(zarys historyczny i podstawa prawna)
Ekspertyza historyczno-heraldyczna

Poznań 2014/2015

Gmina Nielisz należy do tej grupy gmin polskich, które do dnia dzisiejszego nie posiadają własnego herbu oraz innych atrybutów władzy samorządowej. W 2013 r. Wójt Gminy Nielisz Pan Adam Wal wyszedł z inicjatywą przyjęcia herbu samorządowego. Realizacja koncepcji heraldycznej dla Gminy Nielisz została powierzona dr Gerardowi Kucharskiemu z Instytutu Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Gmina Nielisz, podobnie jak spora liczba gmin województwa lubelskiego, nie legitymuje się własną tradycją heraldyczną. Taki stan rzeczy powoduje, że należy zaproponować nowy herb. Opracowanie nowego projektu herbu powinno uwzględniać podstawowe kryteria poprawności, na które składają się cztery podstawowe czynności, a mianowicie: 1) zachowanie zgodności z prawidłami sztuki heraldycznej; 2) respektowanie zasad tworzenia staropolskich herbów samorządu terytorialnego; 3) uwzględnienie tradycji heraldycznej terytorium wchodzącego w skład danej gminy; 4) zachowanie kanonów współczesnej estetyki w zakresie stylizacji ikonograficznej.

I. Podstawa prawna

Współczesna samorządowa symbolika gminna swoje podstawy prawne czerpie z trzech ustaw i jednego rozporządzenia Rady Ministrów. Są to w kolejności chronologicznej: 1. *Ustawa o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r., 2. *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 r., 3. *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 r., 4. *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie Komisji Heraldycznej* z 27 lipca 1999 r. Regulacje prawne dotyczące posiadania herbów przez gminy współcześnie reguluje *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 r., która w rozdziale 3, art. 18, punkt 13 stanowi, że do wyłącznej właściwości gminy (rozumianej w prawnej wykładni, jako wspólnotę samorządową, którą stanowią gminy) należy „podejmowanie uchwał w sprawie herbu gminy”. Wprawdzie ustawa ta nie wzmiankuje nic o prawie gmin do posiadania flagi, to jednak wytworzony już zwyczaj przyjmowania ich przez gminy stał się powszechnością, co jeszcze bardziej nadało gminom odrębnego, donioślejszego charakteru. Bardziej precyzyjnie ujmuje powyższą kwestię *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 r., która dokonała m.in. nowelizacji *Ustawy o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r. Artykuł 3.1 rzeczony ustawy podaje: „Jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, własne herby, flagi, emblematy oraz insygnia i inne symbole”. Określona w ustawie „jednostka samorządu terytorialnego” odnosi się również do gminy, jako

„wspólnoty samorządowej”. Wykładnia taka zgodna jest z wytycznymi Komisji Heraldycznej. W myśl woli ustawodawcy jednym z symboli samorządu powinna być pieczęć. Ustawa z 29 grudnia 1998 r. stanowi, iż gmina ma prawo do używania pieczęci ze swoim herbem, „zawierającej pośrodku, zamiast orła [...] herb gminy”. Symbol ten ma silne zakorzenienie w staropolskiej tradycji.

II. **Dzieje i przynależność administracyjna Gminy Nielisz**

Gmina Nielisz położona jest w województwie lubelskim, w powiecie zamojskim i rozciąga się na powierzchni ponad 113 km², z czego 80% tej przestrzeni zajmują użytki rolne, a 14 % tereny leśne. Terytorium gminy położone jest w obrębie północno-zachodniej części Kotliny Zamojskiej (Padolu Zamojskiego). Cechą charakterystyczną tego obszaru jest występowanie największego w Polsce średniego usłonecznienia - około 50% dni słonecznych w roku. Gmina położona jest malowniczo w pasie wyżyn otaczających kotlinę Wieprza, największej rzeki przepływającej przez te tereny. Większość powierzchni gminy stanowi wysoczyzna plejstocenska. Terytorium gminy należy do zróżnicowanych morfologicznie. Urozmaicona rzeźba terenu i malownicze krajobrazy przyciągają turystów spragnionych wypoczynku na łonie natury. Na terenie gminy znajdują się cenne obiekty przyrodnicze z bogatą florą i fauną. Szczególne walory turystyczno-przyrodnicze prezentują naturalne źródła wodne oraz zbiornik retencyjno-rekreacyjny o powierzchni 940 ha z elektrownią wodną 450 kV. Wokół tego zbiornika wodnego funkcjonuje rozbudowane zaplecze wypoczynkowo-rekreacyjne, które przyciąga turystów z całej Polski. Przez malownicze obszary gminy prowadzą szlaki turystyczne i ścieżki poznawcze. Piękno krajobrazu podziwiać można z wielu punktów widokowych położonych na wysokości powyżej 200 m n.p.m.

Od północy gmina Nielisz graniczy z gminą Izbica, od wschodu z gminą Stary Zamość i gminą Zamość, od południa z gminą Szczebrzeszyn i gminą Sułów, od zachodu z gminą Rudnik. Ośrodek gminny znajduje się w Nieliszu. Gmina liczy obecnie około 6000 mieszkańców i administracyjnie podzielona jest na 22 miejscowości: Deszkowice-Kolonia, Gruszka Duża, Gruszka Duża-Kolonia, Gruszka Mała Pierwsza, Gruszka Mała Druga, Kolonia Emska, Krzak, Nawóz, Nielisz, Ruskie Piaski (2 sołectwa), Staw Noakowski, Staw Noakowski-Kolonia, Staw Ujazdowski, Staw Ujazdowski-Kolonia, Średnie Duże, Średnie Małe, Ujazdów, Wólka Nieliska, Wólka Złojcka, Zamszany, Zarudzie (2 sołectwa), Złojec (2 sołectwa).

Gmina z administracyjnego punktu widzenia to wspólnota samorządowa mieszkańców na danym terenie, do zakresu działania której należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym

i w której jej mieszkańcy uczestniczą w sprawowaniu władzy. Początki gmin, jako jednostek podziału administracyjnego i samorządu terytorialnego sięgają w dziejach ustroju Polski pierwszych lat XIX w. Mocą dekretu z 23 lutego 1809 r. w Księstwie Warszawskim wprowadzono gminę wiejską, na której czele stał powoływany przez prefekta wójt (z uprawnieniami administracyjnymi i porządkowymi) oraz radę wiejską posiadającą ograniczone prawa samorządowe.

Gminy funkcjonowały także w okresie Królestwa Polskiego utworzonego w 1815 r. z większości terytorium Księstwa Warszawskiego, będąc zasadniczymi jednostkami podziału administracyjnego, które tworzone z majątków ziemskich prywatnych oraz rządowych. Mocą wydanego przez Mikołaja I Statutu Organicznego 14 (26) lutego 1832 r. Królestwo Polskie zostało formalnie włączone do Cesarstwa Rosyjskiego, jednak instytucje administracyjne nie uległy zmianom. Konstytucja z 1832 r. utrzymała czasowo podział państwa na województwa, obwody, powiaty, gminy miejskie i wiejskie, jednak już w 1837 r. województwa przemianowano na gubernie, a w 1842 r. obwody na powiaty. Funkcjonujące w okresie konstytucyjnym Królestwa Polskiego namiastki samorządu terytorialnego w postaci rad wojewódzkich (gubernialnych), do których przedstawiciele wybierały m.in. zgromadzenia gminne, nie były rozwiązaniami noszącymi znamiona nowoczesnego samorządu terytorialnego. Zwiastunem korzystnych zmian w zakresie rozwoju samorządności na ziemiach polskich w zaborze rosyjskim była reforma samorządowa Aleksandra Wielopolskiego z lat 1861-1863, która doprowadziła m.in. do wyborów do rad gminnych, będących organami samorządowymi. Niestety klęska powstania styczniowego w 1864 r. spowodowała, że władze zaborcze anulowały reformę Wielopolskiego, doprowadzając do pełnej unifikacji Królestwa Polskiego z Cesarstwem Rosyjskim. W zakresie ustroju administracyjnego gmin wiejskich zaczął obowiązywać nowy porządek, który regulowały ukazy carskie z 19 lutego (1 marca) 1864 r. i z 2 marca 1867 r.

W myśl ukazów carskich z lat sześćdziesiątych XIX w., gminy obejmowały określoną liczbę wsi (gromad), osady i obszary dworskie. Na czele gminy stał wójt z ławnikami wybieranymi przez zebrania gminne. Oni też sprawowali władzę wykonawczą w gminie. Wójtowi pomagał sołtys posiadający władzę w gromadach i wybierany przez zgromadzenie gromadzkie. Uchwał w sprawach gminy, a także wyboru urzędników administracji gminnej w tym urzędników sądowych, dokonywano na zebraniach gminnych, które były swoistymi organami samorządowymi, (jedynymi na terytorium byłego Królestwa Polskiego). Taki system administracyjny przetrwał do 1915 r. Po opuszczeniu w tym roku przez Rosjan Królestwa Polskiego, w wyniku wydarzeń zbrojnych I wojny światowej i przejściem tego terytorium pod okupację Niemiec i Austro-Węgier, powołano nową administrację cywilną.

Utworzono Generał-gubernatorstwo Warszawskie i Lubelskie na czele z mianowanymi przez cesarza niemieckiego generał-gubernatorami rezydującymi w Warszawie i Lublinie. Zniesiono podział na gubernie. Funkcjonowały urzędy powiatowe, którymi zarządzali naczelnicy (głównie Niemcy), a które podlegały Zarządowi Cywilnemu. W zakresie organizacji samorządu terytorialnego utrzymano samorząd gminny, który nadzorowany był przez niemieckie władze okupacyjne. Wprowadzono też samorząd miejski w latach 1915-1916, i gminy miejskie uzyskały osobowość prawną. Rady miejskie wyłaniane były systemem kurialnym lub/ i w trybie nominacji władz okupacyjnych. W sumie w latach 1916-1918 stworzono podwaliny nowoczesnej polskiej państwowości, a dorobek organizacyjny i projektodawczy w sporej mierze wykorzystany został przez władze odrodzonej Polski także w zakresie administracji publicznej.

W odrodzonej Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona w 1921 r. Konstytucja wprowadziła gminy miejskie i wiejskie, jako najniższe jednostki samorządu terytorialnego, co potwierdziły kolejne akty normatywne z 1928 i 1933 r. Od 1933 r. gromady i osady weszły w skład gmin zbiorowych. W gromadzie organem uchwałodawczym była rada lub zebranie gromadzkie, wykonawczym zaś – sołtys. W gminie natomiast organem uchwałodawczym była rada gminy, a wykonawczym – wójt i ławnicy, tworzący zarząd gminy. Po II wojnie światowej powrócono do systemu organów administracji rządowej i samorządowej funkcjonującego w II RP, opartego na trójstopniowym podziale państwa na województwa, powiaty i gminy. Dopiero ustawa z 20 marca 1950 r. zlikwidowała samorząd terytorialny. Kolejna ustawa z 25 września 1954 r. zastąpiła gminę gromadą, a w 1972 r. gromady ponownie zastąpione zostały gminami. Mocą *Ustawy o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa* z 1975 r. wprowadzony został podział na województwa i gminy, który obowiązywał do 1990 r., kiedy to na mocy *Ustawy o samorządzie terytorialnym* z 8 marca tego roku, dokonano zmian w systemie samorządu terytorialnego. Do najważniejszych należało prawo do tworzenia przez mieszkańców miast i gmin wspólnot samorządowych. Dnia 1 stycznia 1999 r. weszła w życie kolejna reforma administracyjna Polski, która wprowadziła 3-stopniową strukturę podziału terytorialnego. Oprócz województw rządowo-samorządowych oraz gmin, przywrócono także zlikwidowane w 1975 r. powiaty. Reforma ta miała na celu budowę samorządności, usprawnienie działań władzy w terenie oraz zbliżenie się do obywatela.

Terytorium obecnej gminy Nielisz wraz z całym obszarem ziemi zamojskiej już w X w. znalazły się w obrębie państwa polskiego. Przez te obszary prowadził międzynarodowy szlak handlowy ze wschodu na zachód. Przy nim też powstało wiele grodzisk nazywanych Grodami Czerwieńskimi, które w X-XI w. były przyczyną licznych wojen polsko-ruskich.

Pod koniec XI w. ziemie te znalazły się pod panowaniem książąt ruskich, wchodząc w skład Rusi Halicko-Włodzimierskie (Księstwo halicko-wołyńskie). Taki stan utrzymywał się do początków XIII w. Następnie po śmierci księcia Romana Halickiego w bitwie pod Zawichostem w 1205 r., przejściowo obszarem tym władał król Węgier Andrzej II, a następnie książę i król Rusi Daniel Halicki i jego następcy z rodu Romanowiczów. Od 1256 r. terytorium to pozostawało w zależności od Złotej Ordy. W 1340 r. tereny te wraz z pozostałymi ziemiami dawnej Rusi włodzimiersko-halickiej zostały zajęte przez Kazimierza Wielkiego i stały się przedmiotem wojen i politycznej rywalizacji Polski, Litwy i Węgier. W 1387 r. król Polski Władysław Jagiełło włączył ostatecznie to terytorium do Korony. Ziemia chełmińska w XV w. w skład której wchodziły obecne ziemie gminy Nielisz, była samodzielną jednostką administracyjną, zaliczaną do województwa ruskiego. Samo terytorium dzisiejszej gminy Nielisz wchodziło w skład powiatu krasnostawskiego. Taki stan obowiązywał aż do rozbiorów. W wyniku I rozbioru Polski w 1772 r. ziemie te weszły w skład zaboru austriackiego. Po drugim rozbiorze w 1793 r., terytorium gminy znalazło się w województwie lubelskim. W okresie Księstwa Warszawskiego (1809-1815) obszar gminy Nielisz wchodził w skład powiatu zamojskiego, departamentu lubelskiego Księstwa Warszawskiego, a po utworzeniu Królestwa Polskiego (1815 r.) zależnego od Rosji, od 1816 r. do 1837 r. omawiane terytorium znalazło się w powiecie zamojskim, obwodzie zamojskim, w województwie lubelskim. W 1837 r. przeprowadzono reformę podziału administracyjnego Królestwa Polskiego - w miejsce województwa wprowadzono gubernię. Terytorium Gminy leżało więc do 1866 r. w granicach powiatu zamojskiego, w guberni lubelskiej. Mocą ukazu carskiego z grudnia 1866 r., o nowym podziale administracyjnym Królestwa Polskiego utrzymano gubernię lubelską i powiat zamojski w skład których wchodziło terytorium obecnej gminy Nielisz. Taki stan obowiązywał do czasu I wojny światowej.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., nastąpiły kolejne zmiany w strukturze administracji terytorialnej. Na mocy Ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 r., o organizacji władz administracyjnych II instancji, obszar gminy Nielisz wraz z całym terytorium powiatu zamojskiego znalazły się w granicach województwa lubelskiego. W czasie II wojny światowej, w okresie okupacji niemieckiej, powiat zamojski znalazł się w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa. W granicach tych jednostek leżał obszar gminy Nielisz.

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 r. przywrócono przedwojenny podział administracyjny i teren gminy Nielisz wraz z powiatem zamojskim znalazły się w granicach województwa lubelskiego. Taki stan obowiązywał do września 1954 r. Następnie w wyniku reformy administracyjnej kraju z 1954 r., zlikwidowano gminy i wprowadzono Gromadzkie Rady Narodowe. Ziemie gminy Nielisz nadal wchodziły w skład powiatu zamojskiego, województwa

lubelskiego. Taki stan utrzymywał się do 1973 r., po czym zlikwidowano gromady i przywrócono gminy. Wtedy też reaktywowano gminę Nielisz w powiecie zamojskim. Reforma administracji terytorialnej kraju w 1975 r., zlikwidowała powiaty i wprowadziła kolejne zmiany polegające na tym, iż od 1 czerwca tego roku, terytorium gminy Nielisz weszło w skład nowo powołanego województwa zamojskiego. Taki stan obowiązywał do końca 1998 r. Od 1 stycznia 1999 r., w wyniku nowej reformy, omawiany teren znalazł się w granicach reaktywowanego powiatu zamojskiego w województwie lubelskim.

Terytorium dzisiejszej gminy Nielisz posiada długą i bogatą przeszłość. Historyczne metryki poszczególnych miejscowości gminy, udokumentowane źródłowo, w niektórych przypadkach sięgają czasów średniowiecza. Do najstarszych wsi gminy zaliczane są m.in.: Deszkowice (1389 r.), Gruszka (1389 r.), Nawóz (1502 r.), Nielisz (XVI w.), Ruskie Piaski (XV w.), Średnie (1492 r.), Zarudzie (1497 r.), Złojec (1398 r.). Większa część tych majątności należała pierwotnie najprawdopodobniej m.in. do dóbr książęcych, a później królewskich, a także do rodów rycerskich herbu: Lubicz, Jelita, Ostoja, Korczak, Pobóg i in. Ponadto część niektórych miejscowości należała do kościoła katolickiego i prawosławnego. W okresie X-XX w. dobra te stosunkowo często zmieniały też swoich właścicieli.

Jedną z najstarszych miejscowości gminy jest wieś Gruszka, której początki przypadają na drugą połowę XIV. Etymologia nazwy tej miejscowości pochodzi od nazwy osobowej *Gruszka* lub apostrofu *gruszka* – „drzewo gruszy”. Mocą dokumentu nadawczego Władysława Jagiełły z 3 października 1413 r. niejaki Jan za wierną służbę królowi nadał 30 łanów we wsi Gruszka. Wytyczenia granic tej wsi dokonać miała specjalna komisja pod nadzorem Macieja Suchodolskiego, sędziego lubelskiego. Dobra te nadane zostały z obowiązkiem posługi rycerskiej. W połowie XV w. herbarz A. Bonieckiego wymienia niejakiego Piotra Gruszeckiego. Zmarł on przed 1484 r. pozostawiając dwóch synów Stanisława i Jakuba Gruszeckich. W 1456 r. Dzierśław z Malic herbu Junosza kupił część Gruszki. Od 1474 r. do lat 90. XV w. jako dziedzic Gruszki regularnie widniał w źródłach Mikołaj Malicki. W 1476 r. wzmiankowany jest Piotr Kołaczkowski, dziedzic Ujazdowa, który bez powodzenia próbował wejść drogą kupna w posiadanie Gruszki. W latach 1469 i 1472 w dokumentach wzmiankowany jest Jakub Sienka z Gruszki. Pod koniec XV w. Gruszeccy nadal byli posiadaczami większości wsi Gruszka. W tym też czasie powiększył się obszar wsi, kosztem sąsiednich nierozlokowanych jeszcze ziem. W wyniku tego, a także faktu, iż we wsi było kilku właścicieli, już przed 1481 r. nastąpił podział na Gruszkę Dużą i Gruszkę Małą. W tym czasie, duże części obydwóch wsi były w posiadaniu szlachcica Jerzego Jurgiana. Pozostałe działki pozostawały w rękach Gruszeckich. W XVI w. dziedzicem Gruszki był Jędrzej Gruszecki, uczestnik wojen w

czasach króla Stefana Batorego. Z rejestru poborowego z 1564 r. wynika, że wieś obejmowała około 13 łąnów użytków rolnych, 9 zagrodników bez ziemi, 5 z ziemią oraz 1 rzemieślnika. Dokumenty skarbowe z 1578 r. informują natomiast, że w Gruszcze Dużej występowało aż 14 części szlacheckich należących do rodu Gruszeckich i innych (łącznie 12,5 łąnu). Natomiast w Gruszcze Małej były tylko 3 części szlacheckie należące do Gruszeckich. Tak rozdrobniona własność szlachecka istniała do XVIII w.

W XVII w. posiadaczami znacznych części dóbr ziemskich Gruszki Duże i Małe była rodzina Gruszeckich. W początek tego wieku dziedzicem był Piotr Gruszecki, syn Jędrzeja. W 1633 r. źródła podają, że jednym ze współwłaścicieli tychże wsi był Bronisław Gruszecki, syn Piotra, łowczy czernihowski. Najprawdopodobniej jego staraniem pobudowano we wsi okazały, murowany dwór szlachecki, wzmiankowany w źródłach w 1660 r., który częściowo ucierpiał w okresie tzw. potopu szwedzkiego. W 1697 r. dokumenty notują Mikołaja Józefa Gruszeckiego z Gruszek Wielkich posesora Mełgwi. Na początku XVIII w. znaczna część wsi należała do Jana Kamińskiego, a w połowie tego stulecia posiadaczami większości tych dóbr była rodzina Debolich herbu Deboli, którzy wybudowali nowy dwór, zabudowania gospodarcze, ogród oraz kilka stawów. Pod koniec XVIII w. dobra ziemskie Gruszka Duża składały się z folwarków w Gruszcze Dużej, Gruszcze Małej i Stawie, oraz z tych wsi i stanowiły posag baronowej Ludwiki z Debolich Wyszyńskiej, żony Andrzeja Wyszyńskiego. W 1801 r. majątek ten odziedziczył ich syn, Tomasz baron Wyszyński, który w latach 1810-1817 zabiegał o wykup wszystkich drobnych części wsi z rąk szlachty. W 1827 r. wieś Gruszka Duża należała do parafii Nielisz, liczyła wówczas 36 domów i 206 mieszkańców. W 1850 r. Tomasz Wyszyński wybudował nowy podpiwniczony dwór konstrukcji drewnianej z kamienną dobudową, przebudowano także stawy, ogród, założono chmielnik i sad. W drugiej połowie XIX w. z powodu dużego zadłużenia Wyszyńskich, majątek często zmieniał właścicieli. Pod koniec XIX w. w folwarku Gruszka Duża znajdowało się 10 budynków dworskich, a folwark zajmował 1504 morgi. W 1876 r. Gruszkę Dużą sprzedano na licytacji Maurycemu i Helenie Turczyńskim. W 1880 r. Gruszka Duża liczyła 45 domów i 239 mieszkańców (w tym 11 prawosławnych i 3 Żydów), natomiast Gruszka Mała 33 domy i 211 mieszkańców (w tym 2 Żydów). Po 1902 r. zła sytuacja finansowa rodziny Turczyńskich, spowodowała, że musieli oni sprzedać części folwarku w Gruszcze Bankowi Włościańskiemu z przeznaczeniem na parcelację. Pozostałą część nabył Tadeusz Suchodolski, który niebawem odsprzedał ją Wacławowi Szymankowi, Janowi Wack i Karolowi Ozonkowi. Nowi właściciele rozparcelowali te ziemie i sprzedali dalej po 40 działek. Większość terenu założenia dworskiego z parkiem dworskim nabył Wojciech Hanaka. Stodoły, obory i czworak zostały rozebrane. W czworaku do czasu rozbiórki mieściła się szkoła elementarna. Budynek dworu

rozebrano po II wojnie światowej ze względu na fatalny stan budowlany (m.in. zawilgocenie i zagrzybienie). Według spisu z 1921 r. Gruszka Duża wieś wraz z kolonią liczyły 69 domów i 415 mieszkańców w tym 2 Ukraińców. Natomiast Gruszka Mała liczyła 55 domów i 351 mieszkańców. W okresie II wojny światowej, w grudniu 1942 r. Gruszka Duża została wysiedlona przez Niemców. W 1955 r. Michał Jakubczak wybudował w Gruszcze Dużej małą kaplicę pod wezwaniem św. Floriana, która została filią parafii św. Wojciecha w Nieliszu.

Kolejną miejscowością o bogatej historii jest Nielisz, który jest ośrodkiem gminy. Początki tej wsi przypadają najprawdopodobniej na wiek XV, jednak pierwsze znane zapiski źródłowe pochodzą z XVI w. Etymologia nazwy tej miejscowości jest niejasna. Badacze sugerują, że może pochodzić od ukraińskiego *lis – las* lub od czasownika *leżeć*. Ziemię nieliską w 1389 r. podarował Dymitrowi z Goraja król Władysław Jagiełło wraz z całą włością szczebrzeszyńską, w skład której pierwotnie wchodziła. Najstarsze pisemne przekazy źródłowe pochodzące z 1564 r. wymieniają już w pełni zorganizowaną wieś, której właścicielami w tym czasie byli Anna i Tomasz Nieliscy, Stanisław Rudnicki, Mikołaj Romanowski i Stanisław Dobrzycki. Wniosek stąd, że pierwotnymi właścicielami Nielisza była rodzina Nieliskich herbu Lubicz, której przodek zapewne jeszcze w XV w. zakładając w Nieliszu gniazdo rodowe, przybrał nazwisko Nieliski. Nielisz od początku był majątkiem lennym przynależnym do włości szczebrzeszyńskiej rodziny Górków. W świetle rejestru z 1578 r. Nielisz liczył 6,5 łanu gruntów uprawnych. Natomiast rejestr z 1589 r. informował o funkcjonowaniu tu również stawu rybnego. W tym czasie działów drobnoszlacheckich było już 8: Nieliskich, Rudnickich, Dobrzyckich, Jaślikowskich i Czaplickich. Wraz z wymarciem rodu Górków, do których należała włość szczebrzeszyńska, w skład której wchodziły dobra nieliskie, w 1593 r. Nielisz został włączony do dóbr Ordynacji Zamojskiej. Na przełomie XVI i XVII w. zapewne z fundacji rodziny Nieliskich (a może i też innych rodów), pobudowano we wsi niewielką drewnianą kaplicę rzymsko-katolicką pod wezwaniem św. Wojciecha.

W pierwszej połowie XVII w. w Nieliszu doszło do pewnych zmian majątkowych, w wyniku pojawienia się kilku nowych posiadaczy ziemskich. Skurczyła się także rodzina Nieliskich na skutek braku męskich potomków. Od tego momentu coraz ważniejszą rolę we wsi zaczął odgrywać Maciej Gąsiorowski, który przez poślubienie jednej z córek Nieliskich, uważany był za głównego dziedzica Nielisza. Dowodem na to może być to, że w 1640 r. rozbudował on w Nieliszu kaplicę filialną parafii wieląckiej pod wezwaniem św. Wojciecha oraz wybudował dom dla wikariusza, którego uposażył stałym zapisem pewnych sum pieniężnych z jego majątku. Ponadto proboszczowi dał prawo wyrębu drzewa w lesie. W zamian prosił proboszcza wieląckiego o odprawianie przynajmniej raz w miesiącu Mszy św. w Nieliszu. W 1659 r. swoje dobra w Nieliszu posiadali: Maciej Gąsiorowski, Jakub

Nieliski, Gabriel Niesiecki, sukcesorzy Piotra Rudnickiego, sukcesorzy Wojciecha Prochowskiego oraz sukcesorzy Jana Łuczyckiego i Tomasza Nieliskiego. Natomiast w 1662 r. drobne działy wsi były we władaniu: Mikołaja i Tomasza Rudnickich, Jana Maszowskiego, Pawła, Adama, Stanisława i Jana Wiśniowskich, Waclawa Sakowskiego, Zuzanny Wierzbowskiej, Wespazjana Niesieckiego, Piotra Gąsiorowskiego, Tomasza Koźmiana, Wojciecha Prochowskiego, Jakuba Skomorowskiego, Mikołaja i Pawła Gruszeckich, Jana Sakiewicza, Gabriela Dąbskiego i Stanisława Jaślikowskiego. W tym czasie dział po Gąsiorowskim dzierżył Ignacy Żaboklicki. W 1676 r. niewielkie części gruntów w Nieliszu posiadali: Adam Wiśniewski, Andrzej Kaznowski, Mikołaj Stawski, Jan Sakowicz, Jan Kormański i Andrzej Laskowski. Dwa lata później bracia Niececcy herbu Poraj, dokonali działu dóbr we wsi Nielisz. Wówczas Paweł i Katarzyna Niececcy sprzedali swoją część Janowi Kormańskiemu. W 1679 r. Marcin Zamoyski odkupił od Zuzanny de Dobruty, żony Jakuba Nieliskiego, jej część Nielisza, podobnie też od Adama i Stanisława Wiśniowskich, Szymona Pełki, Stanisława Krzemińskiego i Ewy Gruszeckiej. Następne ruchy majątkowe miały miejsce w 1699 r., kiedy to dokonano podziału nieliskich dóbr rodziny Koźmianów. W 1711 r. Antoni Niececki wydał intromisję na swoje dobra w Nieliszu Janowi Rodeckiemu i Agnieszce Gruszeckiej. W niedługim czasie po tym posiadaczem większej części dóbr nieliskich (m.in. działów po Gąsiorowskich) został Jan Chryzostom Żelski, komendant twierdzy zamojskiej.

W 1748 r. z fundacji Jana Chryzostoma Żelskiego oraz dużemu zaangażowaniu księdza Pawła Łosieckiego nastąpiła budowa drewnianego kościoła w Nieliszu, który zastąpił dotychczasową kaplicę. Nowa świątynia otrzymała wezwanie św. Wojciecha BM. W 1753 r. decyzją biskupa chełmskiego Walentego Wężyka Nielisz otrzymał prawa parafii, lecz ciągle funkcjonował jako filia parafii Wielączy, pomimo, że prowadziła już oddzielne (nieliskie) księgi parafialne. Świątynia w Nieliszu była też uposażona przez dziedziców nieliskich w ziemię. W 1779 r. działów drobnoszlacheckich w Nieliszu było aż 40 i należały one do 16 rodów szlacheckich (Mogielnickich, Skrzypkowskich, Rodeckich, Gruszeckich, Gosławskich, Dąbskich, Trzecińskich, Borzęckich, Wiśniowskich, Zbrożków, Strzeleckich, Kormańskich, Niececkich, Wilczopolskich, Staskich i Żaboklickich). W 1818 r. Józef Wroński wraz ze swoją żoną nabył część dóbr Nielisz A od Julianny z Jabłońskich za 6000 zł, natomiast drugą część kupił od Marianny z Niececkich za 424 zł. W 1821 r. spadkobiercami połowy dóbr po matce Mariannie Wrońskiej zostały jej dzieci: Feliks, Marianna i Józefa Wrońscy. W 1827 r. Nielisz liczył 71 domów i 446 mieszkańców. W 1836 r. działy w Nieliszu należące do rodzeństwa wykupiła Józefa z Wrońskich Balińska, od której następnie w 1839 r. wykupił wszystko jej ojciec Józef Wroński za 7000 zł. W 1840 r. sprzedał on całość dóbr Nielisz za 8000 zł Konstantemu Zamoyskiemu. W latach 1858-1859 rozbudowano gruntownie drewniany

kościół p.w. św. Wojciecha w Nieliszu, a w 1860 r. nastąpiło jego poświęcenie przez dziekana zamojskiego, księdza Michała Lenkiewicza. Kościół o konstrukcji drewnianej, jednonawowy, z zakrystią przy prezbiterium i wieżyczką z sygnaturką nad nawą, w ołtarzu główny drewnianym w stylu barokowym, posiadał obraz św. Wojciecha i św. Antoniego. Ponadto w kościele ulokowano 2 ołtarze boczne, chór muzyczny z organami, zakrystię, chrzcielnicę i kilka obrazów. Obok kościoła wybudowano drewnianą dzwonnice. Przy kościele założono też cmentarz parafialny, w kształcie nieregularnego wieloboku oraz szkołę. Wśród organizacji religijnych założono z czasem bractwo Krwi Pana Jezusa i III zakon św. Franciszka. W okresie międzywojennym bibliotekę założył ksiądz Samorek. W 1866 r. decyzją władz carskich ustanowiono gminę Ruskie Piaski, którą już w 1870 r. przemianowano na gminę Nielisz. Od tego czasu zaczęła też funkcjonować gminna szkoła początkowa w Nieliszu. Oprócz urzędu gminy działała też kasa wkładowo-zaliczkowa. Pod koniec XIX w. w Nieliszu było 8 domów dworskich, 64 domy włościan, a wieś liczyła 749 mieszkańców (714 katolików, 22 prawosławnych i 13 Żydów). Działał młyn wodny na Wieprzu. W skład gminy Nielisz wchodziły wsie: Gruszka Duża i Mała, Krzak, Kulików, Nielisz, Nawóz, Nowawieś, Ruskie Piaski, Staw Ujazdowski i Noakowski, Średnie większe i mniejsze, Ujazdów, Wirkowice, Wólka Nieliska, przysiółki: Gacisko, Źródliko, Nówiny, Sędzizna, Ferens, leśniczówki: Majdan i Wolica. Obszar gminy wynosił 20 141 morgów ziemi. Ogółem liczba mieszkańców gminy Nielisz pod koniec XIX w. wynosiła 4810 osób. W 1903 r. sekretarz gminy Antoni Urbański i ksiądz Wojciech Telatycki założyli Wiejską Straż Ogniówą w Nieliszu. W początkach XX w. dokonano też kilku remontów kościoła św. Wojciecha.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Nielisz nadal był ośrodkiem gminy i parafii. W 1921 r. we wsi były 152 domy i 1001 mieszkańców (w tym 27 Żydów i 3 Ukraińców). Powierzchnia gminy wynosiła 12 128 ha, a liczba mieszkańców wynosiła 8486 osób. Działała szkoła, straż, młyn, kuźnia, poczta, mleczarnia, kilka sklepów, kasa pożyczkowa, i inne. Wybuch II wojny światowej w 1939 r. i okupacja niemiecka odcisnęły bolesne piętno na mieszkańcach wsi. W dniu 15 listopada 1939 r. Niemcy dokonali pierwszych egzekucji w Nieliszu i Wólce Nieliskiej za posiadanie broni. Nielisz jako jedna z niewielu miejscowości powiatu zamojskiego nie została wysiedlona, jednak lęk i obawa przed wysiedleniem była ogromna wśród mieszkańców. W czerwcu 1942 r. oddział Batalionów Chłopskich „Vista” dokonał udanej akcji na posterunek policji tzw. granatowej w Nieliszu, rozbijając 7 policjantów. W grudniu tego roku ludność Nielisza na wieść o wysiedleniach uciekła ze wsi, chowając się po lasach i powróciła dopiero po ustaniu akcji. Także w grudniu w pobliskiej wsi Kitów odbyła się pacyfikacja ludności, w wyniku której śmierć poniosło 165 osób, w tym kilku mieszkańców Nielisza. W styczniu 1943 r. niemiecki oddział karny rozstrzelał 60 osób: 22

osoby z Nielisza, 7 z Krzaka, 4 z Wólki Nieliskiej i 17 ze Stawu Noakowskiego. Wymordowano też 35 miejscowych Żydów. W czasie wojny na terenie Nielisza i całej gminy działały zarówno brygady Batalionów Chłopskich, jak i oddziały Armii Krajowej. W lipcu 1944 r. Armia Czerwona wyzwoliła Nielisz spod okupacji niemieckiej. Przywrócono też polską administrację. Nielisz ponownie został ośrodkiem gminy. W miejscowości swoją działalność odrodziły polskie instytucje i zakłady pracy. W 1959 r. przeprowadzono kapitalny remont kościoła parafialnego św. Wojciecha w Nieliszu (nowe dębowe podwaliny, wymiana spróchniałych belek u dołu). Na dzwonnicy trafiły dwa nowe dzwony, które poświęcił dziekan szczebrzeszyński ksiądz Józef Cieśliński. W 1961 r. dobudowano większy przedsionek. W 1973 r. nastąpiła rozbudowa kościoła wg planów inż. Czesława Dernałowicza z Lublina. W latach 1974-1975 pomalowano kościół z zewnątrz i od wewnątrz. W drugiej połowie XX w. wyremontowano też urząd gminy, miejscową szkołę podstawową, placówkę straży pożarnej i inne.

Początki wsi Deszkowice sięgają czasów średniowiecza. Etymologia nazwy tej miejscowości pochodzi od nazwy osobowej *Deszko*, ta od imienia *Dyjonizy*. Obecnie istnieją trzy wsie Deszkowice Pierwsze i Deszkowice Drugie leżące na terenie gminy Sułów oraz Deszkowice Kolonia w gminie Nielisz. Najstarsze wzmianki o tej wsi pochodzą z 1398 r., kiedy to Dymitr z Goraja darował swoim bratankom dobra szczebrzeszyńskie w skład których wchodziły m.in. Deszkowice. W 1401 r. wieś została lokowana na prawie magdeburskim. Obszar wsi wynosił wówczas 7 łanów użytków. Według tradycji istniał w Deszkowicach monastyr ruski. W 1564 r. w Deszkowicach było 19 i ¼ łanu użytków, 3 zagrodników bez ziemi, 1 czynszownik, 4 komorników. W 1588 r. istniał we wsi blich (bielarnia płótna) uposażony w grunty. W dwa lata później Stanisław Górka dał Molendzie przywilej na młyn wraz z rolą do niego należącą oraz 100 zł zabezpieczonych na tym młynie. Ponadto otrzymał dożywotnio karczmę i półłanek należący do karczmy oraz łan roli. Według rejestru poborowego z 1589 r. istniał w Deszkowicach folwark, młyn, karczma i staw. Około 1650 we wsi było 48 kmieci osiadłych na półłankach. W 1709 r. źródła notują tu dwór drewniany na planie prostokąta, trójdzielny, dwutraktowy z sienią na osi. W tym roku właścicielem wsi był Deszkowski. W 1735 r. w wyniku pożaru spłonęło 12 gospodarstw w Deszkowicach. Około 1761 r. Deszkowice kupił Marcin Dydyński, skarbnik grabowiecki i kasztelan lubaczowski. W 1763 r. wybudowano karczmę, a w 1797 r. nowy dwór. W 1800 r. wieś znajdowała się w ordynackim kluczu szczebrzeszyńskim. W tym czasie funkcjonował tu folwark, młyn, austeria i karczma. W 1827 r. wieś liczyła 101 domów i 612 mieszkańców i należała do parafii Nielisz. W 1864 r. doszło w Deszkowicach do zaburzeń chłopów na tle serwitutowym. W 1921 r. wieś liczyła 1506 mieszkańców.

Największy areal ziemski we wsi miał hrabia Maurycy Zaniski, natomiast dwa młyny należały do S. Kital sukcesorów Ziajki. W czasie okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej w 1943 r. wieś została wysiedlona przez Niemców. Żandarmeria niemiecka rozstrzelała też we wsi 6 Żydów przywiezionych ze Szczebrzeszyna. Wieś została wyzwolona spod okupacji niemieckiej w lipcu 1944 r. W 1979 r. rozpoczęto budowę kościoła p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbego, który ukończono w 1988 r.

Geneza wsi Złojec położona nad rzeką Łabuńką, sięga XIV w. Najstarsze przekazy źródłowe o tej miejscowości pochodzą z dokumentu z 1398 r., kiedy to Dymitr z Goraja podarował swoim bratankom Prokopowi, Aleksandrowi, Mikołajowi i Andrzejowi wieś Złojec wchodzącą w skład klucza szczebrzeszyńskiego. Odtąd wieś dzieliła losy włości szczebrzeszyńskiej. Do 1471 r. wieś należała do Gorajskich. Następnie przeszła w posiadanie Jana Amora Iuniora Tarnowskiego, jako wiano Zygmunty, córki Zygmunta Gorajskiego, z którą się ożenił. W latach 1514-1518 Złojec dostał się w ręce Kmitów z Wiśnicza, a po ich wymarcu w 1555 r. wieś ta stała się własnością Łukasza, Andrzeja i Stanisława Górków. W 1531 r. pochodzi też pierwsza wzmianka o cerkwi w Złojcu, która funkcjonował przez kolejne wieki. W 1557 r. Łukasz i Stanisław zrzekli się na rzecz Andrzeja całość swoich praw do tego majątku. Po śmierci Andrzeja dobra ziemskie przypadły jego bratu Stanisławowi Górcie, który zmarł bezpotomnie w 1593 r. Po jego śmierci majątek odziedziczyli jego siostrzeńcy Jan i Andrzej Czarnkowscy. Jeszcze w 1593 r. Czarnkowscy sprzedali Janowi Zamojskiemu Złojec wraz z całą włością szczebrzeszyńską, który włączył ją do Ordynacji Zamojskiej. W świetle źródeł z 1564 r. w Złojcu było 17 i $\frac{3}{4}$ łanu użytków, 2 zagrodników z ziemią, 2 zagrodników bez ziemi, 7 komorników, 2 rzemieślników i cerkiew. W 1588 r. istniały we wsi dwa wielkie stawy rybne. Na przełomie XVI i XVII w. wybudowano w Złojcu murowany dwór, który potwierdzają źródła pod 1641 r. Była to budowla usytuowana na planie prostokąta z bocznym alkierzem, trójdzielna, dwutraktowa z sienią na osi. W 1593 r. Czarnkowscy sprzedali wójtostwo w Złojcu braciom Stanisławowi i Krzysztofowi Ferensom, a ci odsprzedali je Zamoyskim. W 1624 r. Tomasz Zamojski nadał dożywotnio wójtostwo (obejmujące wówczas 2 łany ziemi) Janowi Jaroszewiczowi, architektowi nadwornemu Zamojskich. Dzierżył je do roku 1670. W świetle zapisków źródłowych z 1639 r. w Złojcu znajdował się browar, pasieka, stawy, winnica i dwa sadki. Około 1650 r. istniały tu dwa młyny, z których młyn na „Krzaku” przy moście funkcjonował do końca XIX w.. Drugi młyn był notowany jeszcze w 2 połowie XVIII w. i znajdował się bezpośrednio przy folwarku, za gumnami. W 1686 r. we wsi istniał dwór drewniany kryty słomą, na planie prostokąta, trójdzielny, półotraktowy z sienią na osi. Inwentarz z 1726 r. wymieniał w Złojcu browar, kaplicę przy dworze, sad za stajniami, młyn za gumnem oraz trzy karczmy: na Wólce, przy gościńcu obok młyna i w samym Złojcu przy

cerkwi.

W pierwszej połowie XVIII w. dzierżawcami folwarku złojeckiego kolejno byli: Krobski, ksiądz Ormiański, major Zaleski i Jurkowska. W 1774 r. podjęto prace nad budową nowego dworu. W 1794 r. przystąpiono do budowy zaplecza gospodarskiego przy dworze. Inwestycja budowlana konturowana była jeszcze w pierwszej połowie XIX w. Pod koniec XVIII w. w Złójcu było 66 gospodarstw, karczma i młyn. W 1807 r. źródła informowały o starym wałącym się dworze, browarze, stajni i 3 stodołach. Wniosek stąd, że we wsi funkcjonowały przynajmniej trzy dwory.

W drugiej połowie XIX w. dokonano przebudowy części gospodarczej zabudowy dworskiej i folwarcznej. W efekcie rozbudowano dziedziniec gospodarczy, tj. wystawiono murowaną stajnię, oborę, spichlerz i wielką stodołę. W dawnym browarze zlokalizowano murowany ośmiorak. Na potrzeby budowlane folwarku zbudowano niewielką cegielnię. Prace nad budową nowego, murowanego dworu ukończono około 1900 r. Obok dworu istniał park. W 1827 r. wieś liczyła 49 domów i 318 mieszkańców. Pod koniec XIX w. była w Złójcu cerkiew parafialna i szkoła początkowa. W latach I wojny światowej we dworze złojeckim znajdował się szpital polowy wojsk austriackich. W 1915 r. w wyniku masakry dokonanej przez Kozaków zginęło w nim około 1000 rannych żołnierzy, których pochowano na terenie folwarku, tworząc swoisty cmentarz. W 1917 r. spaliła się ostatnia istniejąca we wsi cerkiew. W 1921 r. wieś liczyła 170 domów i 1010 mieszkańców, (w tym 316 Ukraińców), natomiast w folwarku było 5 domów i 98 mieszkańców (tylko Polaków). W 1929 r. Zygmunt Ostrowski (zapewne jako dzierżawca) posiadał w Złójcu 422 ha ziemi, a hrabia Maurycy Zamojski cegielnię. Na przełomie trzeciej i czwartej dekady XX w. miejscowy folwark został wyodrębniony z Ordynacji Zamojskiej i w 1934 r. sprzedano go Państwowemu Bankowi Rolnemu, który dokonał parcelacji gruntów. Budynki dworskie wraz z parkiem znalazły się w rękach Ludmiły Gałązkiewicz, żony Franciszka Mieczysława i jej szwagra Stanisława Gałązkiewicza. W 1937 r. działkę Ludmiły Gałązkiewicz nabył Antoni Jakubczak, a jego żona Antonina kupiła część Stanisława Gałązkiewicza. Razem nabyli ponad 32 ha ziemi. W okresie II wojny światowej Jakubczaków wysiedlono ze dworu. Rozebrano też budynki gospodarcze, z których budulec odsprzedano okolicznym kolonistom niemieckim. Poważnemu zniszczeniu uległ także dwór. Wycięto częściowo też park dworski. W grudniu 1942 r. wieś została wysiedlona. W miejsce Polaków osadzono kolonistów niemieckich, na których pod koniec grudnia oddział Batalionów Chłopskich „Głaza” przeprowadził akcję odwetową. Wieś została wyzwolona przez Armię Czerwoną w lipcu 1944 r. W drugiej połowie XX w. w domu ludowym urządzono tymczasową kaplicę rzymskokatolicką, w której w 1980 r. rozpoczęto odprawiać msze. W roku następnym utworzono w Złójcu samodzielny ośrodek duszpasterski, a 14 maja 1983 r. erygowano parafię rzymskokatolicką w skład

której weszły miejscowości należące wcześniej do parafii Nielisz. Rok wcześniej rozpoczęto budowę murowanego kościoła.

Początki wsi Ruskie Piaski przypadają na okres średniowiecza. W początkach XV w. wieś stanowiła własność królewską. Około 1440 r. właścicielami tej miejscowości byli kniaziowie Hurkowiczowie z Kraśniczyna. W końcu XV w. źródła odnotowują, że wieś należała do Pawła Zamoyskiego, syna Tomasza z Łaźnina, natomiast w początkach XVI w. do Jana Zamoyskiego rotmistrza królewskiego. Pod koniec XVI w. (1590/1592) Ruskie Piaski nabył kanclerz Jan Zamojski, który dodatkowymi aktami włączył tą wieś do nowoutworzonej ordynacji, w składzie której pozostawała aż do XIX w. Pod koniec XVIII w. pewne części wsi dostała rodzina Puchałów. W 1822 r. po śmierci Józefa Puchały (senatora Królestwa Polskiego) majątek przeszedł we władanie jego syna Tomasza. Nowy właściciel jednak nie mieszkał w Ruskich Piaskach. W 1827 r. wieś liczyła 68 domostw i 400 mieszkańców. W 1853 r. Tomasz Puchała zadłużył majątek i w drodze licytacji nabyli go Mannowie. W następnych kilkudziesięciu latach właścicielami folwarku w Ruskich Piaskach byli: Wydźgowie, Daniszewscy, Józefowiczowie. W 1885 r. w wyniku pożaru spłonęła gospodarcza część majątku. W 1901 r. Ruskie Piaski nabył Adam Gasztołd Bukraba, który w krótkim czasie rozwinął znacząco gospodarczy majątek ziemski oraz nadał mu nowy reprezentacyjny układ przestrzenny. W 1906 r. wznosił na niewielkiej wyspie na Wieprzu okazały neorenesansowy pałac z potężną wieżą z zegarem, narożną okrągłą basztą, efektownym ryzalitem o arkadowym podcieniu. Urządzony został też park dworski oraz ogród. Tereny parkowe otoczone były ogrodzeniem. W parku znajdowały się korty tenisowe, nad sadzawką malowany mostek, ponadto było miejsce do tańca i spotkań towarzyskich. Za pałacem od strony Wieprza był też tzw. salon ogrodowy z widokiem na rzekę. Całość funkcjonowała już w pełni w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W 1921 r. wieś liczyła 69 domów oraz 507 mieszkańców, prawie wyłącznie katolików. W 1937 r. majątek Ruskie Piaski oddziedziczył Stanisław Bukraba, major suwalskiego pułku szwoleżerów, syn Adama. W okresie II wojny światowej pałac częściowo został zniszczony. W początkach grudnia 1942 r. wieś została przez hitlerowców wysiedlona i sprowadzono tu osadników niemieckich. W odwecie w noc sylwestrową z 1942 na 1943 r. oddział AK wysadził tutejszy most kolejowy. Wieś wyzwolona została przez Armię Czerwoną w lipcu 1944 r. Po wojnie, okazały pałac dworski uległ dalszej dewastacji. Jego renowacja nastąpiła dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. Dalsze remonty miały miejsce w początkach XXI w. Zachowany park dworski należy obecnie do okazalszych i lepiej zachowanych parków na terenie województwa lubelskiego.

Wieś Średnie sięga swymi początkami okresu średniowiecza. Pierwsza wzmianka o wsi (jako Śrzedne) pochodzi z 1492 r. W 1564 r. wieś należała do rodu Średzieńskich. W 1578 r. we wsi było

aż 8 działów drobnoszlacheckich, które w większości dzierżyli właśnie Średzieńscy. W późniejszym czasie z tej miejscowości wyodrębniły się dwie oddzielne wsie: Średnie Większe (dziś Duże) i Średnie Małe. W 1827 r. w obu wsiach znajdowało się 30 domów z 197 mieszkańcami. Natomiast spis z r. 1921 wykazywał w Średnich Małych 12 domów oraz 80 mieszkańców, zaś w Średnich Większych - 69 domów oraz 490 mieszkańców, w tym 4 Żydów.

Geneza wsi Nawóz sięga XV w. Etymologia nazwy tej miejscowości pochodzi od apostrofu nawóz – czyli tego, czym zasypuje się doły, rowy, przerwy. Pierwsza zapiska źródłowa o tej wsi pochodzi z dokumentu z 1431 r. rozgraniczającego Nawóz z Sułówkiem i Kulikowem. W 1502 r. wieś należała do Włodka z Nawoza. W 1549 r. miejscowość odziedziczyli jego synowie Jan i Daniel Nawozcy. W 1590 r. część wsi nabyła rodzina Gruszeckich z Gruszek herbu Lubicz. Od 1597 r. Nawozcy Missopadowie toczyli spór graniczny z Janem Zamojskim. W 1604 r. musieli oni jednak uznać rację Zamojskich. W 1604 r. Hieronim Nawozki sprzedał część Nawoza Janowi Zamojskiemu. W tym samym roku Andrzej, syn Daniela Nawozkiego także sprzedał swoją część Zamojskiemu, który ponadto odkupił pozostałe części od Gruszeckich. W ten sposób wieś Nawóz włączona została do Ordynacji Zamojskiej. Przez kolejne lata miejscowość należała do Zamojskich, którzy oddawali ją sukcesywnie w dzierżawę. W 1827 r. wieś liczyła 51 domów i 312 mieszkańców. W końcu XIX w. natomiast we wsi były 2 domy dworskie i 48 włościańskich oraz 452 mieszkańców. W 1921 r. we wsi było 107 domów i 671 mieszkańców (w tym 5 Ukraińców i 6 Żydów), natomiast folwark liczył 4 domy i 86 mieszkańców, (wyłącznie Polaków). Wówczas folwark ordynacki w Nawozie o pow. 210 ha dzierżawił Witold Przyłuski. W okresie okupacji niemieckiej, w grudniu 1942 r. mieszkańcy wsi zostali wysiedleni przez wojska niemieckie. W ich miejsce sprowadzono osadników niemieckich. Kilka dni później Nawóz w wyniku akcji odwetowej został częściowo spalony przez partyzantów Gwardii Ludowej z oddziałem Gustawa Króla pseudonim „Cygan”, którzy zaatakowali nasiedloną ludność niemiecką. Na terenie wsi znajduje się cmentarz z I wojny światowej. Prawdopodobnie pochowani są tam żołnierze rosyjscy i austriaccy polegli w 1915 r. Wyzwolenie spod okupacji niemieckiej przez Armię Czerwoną miało miejsce w lipcu 1944 r.

Wieś Zarudzie położona nad rzeką Łabuńką posiada historię sięgającą XV w. Pierwsza źródłowa wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1497 r. W świetle rejestru poborowego z 1564 r. wieś obejmowała 6 ½ łanu gruntów ornych, 2 zagrodników bez ziemi i 1 komornika. W 1589 r. nadal było 6 ½ łanu użytków, ½ łanu pustek, 1 zagrodnik z ziemią i 2 komorników bez bydła. W 1639 r. na mocy decyzji Zamojskich sędzia szczebrzeszyński otrzymał w Zarudziu blisko dwa łany z łąkami, ogrodami i budynkami, 3 zagrodników, winiarnię i małą pasiekę. Według zapisów dokumentowych z 1796 r. wszystkie budynki dworskie w Zarudziu były już stare i podniszczone. Jedynie karczemka

była nowa, a obora budowana w kwadrat była wówczas w remoncie. Pod koniec XVIII w. we wsi było 28 gospodarstw. W tym czasie wchodziła ona w skład ordynackiego klucza starozamojskiego. W 1800 r. wieś należała już do klucza zdanowskiego i istniał tu folwark. W 1805 r. budynki dworskie, gospodarskie i mieszkalne były w większości wyremontowane. W tym okresie funkcjonował we wsi browar i karczma oraz sadzawka. W 1827 r. wieś liczyła 25 domów i 150 mieszkańców. W 1921 r. Zarudzie liczyło 53 domy i 296 mieszkańców, (w tym 85 Ukraińców), natomiast folwark liczył 4 domy i 81 mieszkańców (samiych Polaków). Miejscowy folwark o powierzchni 252 ha dzierżawił Tadeusz Przyłuski.

Większość pozostałych miejscowości wchodzących w skład dzisiejszej gminy Nielisz nie legitymuje się tak długą i bogatą historią, gdyż powstała w XIX i XX w.

III. Tradycje heraldyczne gminy Nielisz

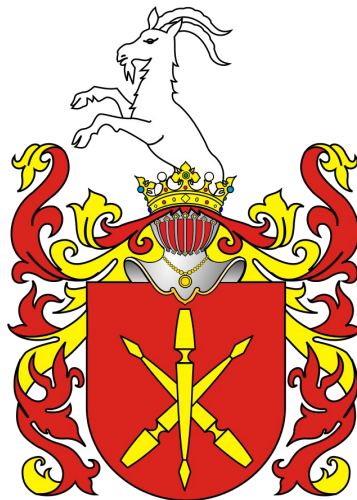
Gmina Nielisz, jako jednostka samorządu terytorialnego nie posiada tradycji heraldycznych. Podczas zaborów i w okresie Księstwa Warszawskiego na pieczęciach urzędowych oraz oznakach urzędników gmin stosowana była symbolika państwowa. Używano początkowo pieczęci z wizerunkiem Orła Polskiego, a od połowy XIX w., pieczęci z orłem rosyjskim (godłem carskim). Po odzyskaniu niepodległości, do 1939 r. urząd gminy używał pieczęci z wyobrażeniem Orła Polskiego. W okresie II wojny światowej i okupacji sowieckiej i niemieckiej na pieczęciach urzędowych widniały godła okupanta. Po II wojnie światowej, od 1945 r. w przypadku Rad Narodowych, (w tym także Gminnych), wprowadzono do użytku pieczęcie z godłem państwa polskiego. Jedynie na początku okresu Księstwa Warszawskiego i niedługo po nim, wójtowie posługiwali się pieczęciami zindywidualizowanymi, np. pieczęcią z nazwiskiem wójta lub z jego inicjałami.

Najtrwalszą i najszerzą instytucją stabilizującą funkcje ośrodkowe Gminy była parafia w Nieliszu, która swym zasięgiem obejmowała obszar pierwotnie w dużej części pokrywający się z obecnym terytorium gminy Nielisz.

Przystępując do tworzenia współczesnego znaku samorządowego w postaci herbu gminy Nielisz, poszukiwania materii dla tego zadania należy odnieść do znaków heraldycznych instytucji tworzących jej funkcje ośrodkowe, kontynuowane do dnia dzisiejszego. Te zaś niezawodnie związane były z Nieliszem - ośrodkiem gminy i parafii. Jednym z motywów przy komponowaniu herbu Gminy może być zatem wzięcie pod uwagę herbów właścicieli ośrodka centralnego i innych wsi (bogatych historycznie) wchodzących w skład dzisiejszej Gmin tj. książąt, królów, rodów

rycerskich herbu: Lubicz, Jelita, Korczak, Ostoja, Pobóg, Poraj i in. Ewentualny wybór motywu spośród w/w z uwagi na dużą liczbę właścicieli poszczególnych dóbr nie jest rozwiązaniem zupełnie trafnym. Jedyne posunięcie, które wydaje się w pełni uzasadnione, to wykorzystanie herbu Jelita, którym legitymowała się rodzina Zamojskich, najwięksi posiadacze ziemscy na terenie Gminy Nielisz od końca XVI w. Większość najstarszych wsi z obszaru Gminy z czasem należała do dóbr rodowych Zamojskich i Ordynacji Zamojskiej. Ród ten położył też wiele zasług dla regionu. Ze względu na fakt, iż instytucją najpełniej i najtrwalej kształtującą charakter gminy Nielisz, jak wykazano w materiale historycznym, była wieś Nielisz i funkcjonująca tu od XVI w. kaplica, a później parafia p.w. Św. Wojciecha BM, tworzywa do kreacji herbu Gminy należy szukać w tej materii. Wobec powyższego postanowiono oprzeć ikonografię projektu herbu Gminy na przesłankach natury historycznej.

Najbardziej wskazaną drogą kreacji herbu gminy Nielisz, jest odwołanie się do znaków związanych z patronem parafii nieliskiej i ich pieczęciami oraz najzaciejszym rodem szlacheckim posiadającym swe dobra ziemskie na terenie Gminy, czyli Zamojskimi. Z racji, iż najbardziej rozpoznawalnym i wyjątkowym miejscem na terenie gminy Nielisz jest kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha w Nieliszu postanowiono sięgnąć również po tę symbolikę. Ponieważ nie zachowały się wizerunki pierwotnych pieczęci parafii w Nieliszu należy wybrać symbolikę patrona tj. Św. Wojciecha BM. Wybór patrona parafii jest zgodny z procesem tworzenia znaków samorządowych w okresie staropolskim, które niejednokrotnie w swojej treści odwoływały się do tych symboli. Ponadto patron parafii często też był postrzegany i rozumiany, jako opiekun całej społeczności samorządowej (np. wsi, gminy, miasta). Wyeksponowanie motywów symbolizujących św. Wojciecha w projekcie herbu gminy Nielisz staje się w pełni zasadne. Ponadto postanowiono, aby ogólna kompozycja herbu nawiązywała pośrednio do godła szlacheckiego herbu Jelita Zamojskich. Taki zabieg jest również zgodny z procesem tworzenia znaków samorządowych w okresie staropolskim, które także często odwoływały się do godła rodowych.

Herb szlachecki Jelita

(Zob. T. Gajl, *Herbarz Polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007, s. 138).

Wyeksponowanie symboliki św. Wojciecha BM w postaci jego atrybutów męczeństwa tzn. wiosła i włóczni w projekcie herbu gminy Nielisz staje się w pełni zasadne.

Połączenie powyższych motywów daje nam nowe godło herbu gminy Nielisz. Idea projektu koncentrować ma się na elementach cementujących i wyróżniających społeczność Gminy.

IV. Propozycje desygnatów Gminy Nielisz

1. Herb

Komponując projekt godła herbu dla Gminy Nielisz starano się przestrzegać wszystkich zaleceń zaproponowanych na I Krakowskim Kolokwium Heraldycznym w Krakowie w 1999 r. oraz zaleceń wyrażonych w opinii Komisji Heraldycznej uchwał nr 4-1944/O/2015, a także wewnętrznych zaleceń Komisji Heraldycznej z 2015 r. Projekt herbu zakłada umieszczenie godła w tarczy późnogotyckiej, zwanej też hiszpańską. Tarcza ta jest zaokrąglona od dołu o proporcjach wysokości do szerokości, jak 7 : 6. Herb Gminy Nielisz jest nowym herbem samorządowym. Artystyczne wykonanie projektu herbu, flagi i pieczęci przygotowała artystka - grafik mgr Ewa Cygańska.

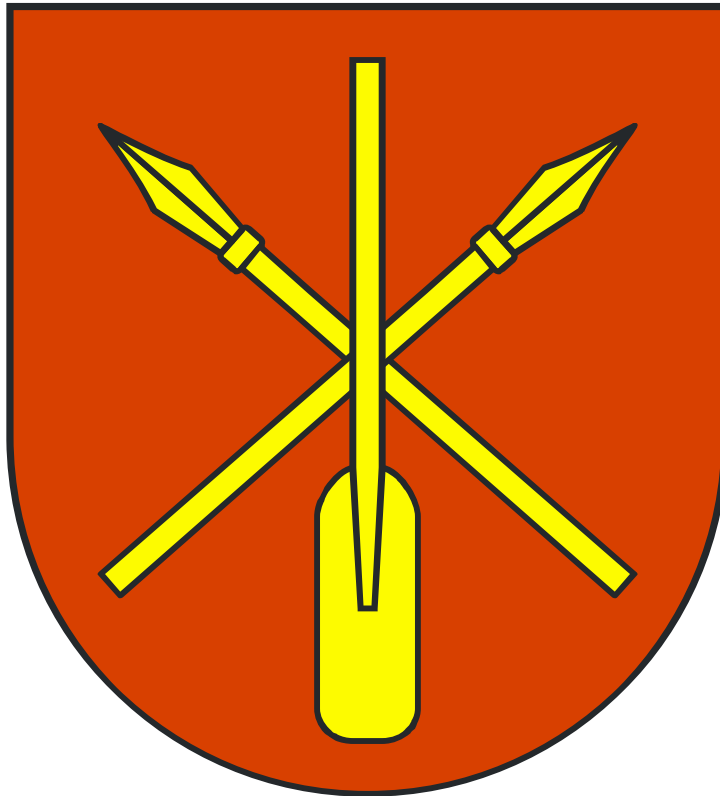
Spółeczności i Władzom gminy Nielisz zaprezentowano kilka propozycji projektu herbu i flagi. Po konsultacjach ustalono, aby zaproponować następujący projekt herbu.

Projekt przedstawia dwie włócznie i wiosło w gwiazdę (atrybuty męczeństwa św. Wojciech, patrona nieliskiej parafii). Ogólna kompozycja herbu pośrednio nawiązuje też do godła szlacheckiego herbu Jelita Zamojskich). Społeczność i Władze Gminy zaakceptowały niniejszy projekt herbu.

Projekt należy opisywać następująco:

W polu czerwonym dwie włócznie w krzyż skośny, złote a na nich także wiosło w słup piórem w dół.

(Ilustracja 1a)

C:8 M:98 Y:100 K:0

C:0 M:0 Y:96 K:0

Symbolika

Symbolika projektu herbu gminy Nielisz odnosi się do patrona parafii w Nieliszu św. Wojciecha - wiosło i włócznie. Charakterystyczne ułożenie godła w gwiazdę pośrednio nawiązuje też do godła herbu szlacheckiego Jelita rodziny Zamojskich – trzy kopie w gwiazdę.

Symbolika wiosła i włóczni bezpośrednio odnosi się do postaci św. Wojciecha, patrona kościoła i parafii w Nieliszu. Św. Wojciech urodził się około 956 r. w czeskich Libicach jako szóste dziecko Sławnika i Strzeżysławy. Staranne wychowanie otrzymał w domu, następnie jeszcze w młodości został przekazany na wychowanie kościelne. Od około 972 r. pobierał nauki w szkole katedralnej w Magdeburgu, pod opieką tamtejszego arcybiskupa, Adalberta. Ku jego czci Wojciech

przyjął też w czasie bierzmowania imię Adalbert. Powróciwszy do Czech związał się mocno z biskupim Dorem w Pradze i jego pierwszym biskupem Dytmarem. W 981/982 r. otrzymał święcenia kapłańskie, a rok później (983) z woli ludu i księcia Bolesława, został biskupem praskim, przyjmując święcenia z rąk arcybiskupa Moguncji – św. Willigisa. Trudności Wojciecha w pracy duszpasterskiej spowodowały, iż po sześciu latach pasterzowania w Pradze udał się wraz z bratem Radzymem do Włoch. Wojciech przybrał habit benedyktyński i osiadł w klasztorze św. Bonifacego na Awentynie. Nakazem papieża powrócił wiosną 992 r. do Czech na swoje biskupstwo, jednak w wyniku różnych intryg politycznych zmuszony był ponownie do opuszczenia Pragi i w 995 r. udał się do Rzymu. Niedługo po tym zniszczono jego rodzinne Libice i wymordowano mu braci. W czasie pobytu w Rzymie poznał i zaprzyjaźnił się z cesarzem Ottonem III, który namówił go do powrotu do Czech. Dowiedziawszy się, że jednak nie przyjmą go w Pradze powędrował najpierw na Węgry, a następnie do Polski, skąd miał zamiar wyruszyć z misją chrystianizacyjną do pogańskich Prus. Wiosną 997 r. Wojciech rozpoczął swoją misję udając się łodzią do Gdańska, stamtąd zaś w stronę ujścia Pregoty. Jego apostołowanie zakończyło się tragicznie bowiem już 23 kwietnia został napadnięty przez Prusów i zamordowany. Włócznią przeszyto mu pierś i odcięto głowę. Ciało jego z rąk pogan pruskich wykupił Bolesław Chrobry i złożył najpierw w kościele w Trzemesznie, a później przeniósł do Gniezna. Dwa lata później Wojciech został zaliczony w poczet świętych.

Wiosło będące atrybutem św. Wojciecha ma czytelną i zrozumiałą symbolikę. Wiosło zdaniem jednych symbolizuje żeglugę Wisłą św. Wojciecha ku obszarom pogańskich Prusów, według innych - narzędzie męczeństwa. Od ciosu wiosłem bowiem miał upaść biskup Wojciech, „aż psalterz wypadł mu z rąk”. Włócznia jako atrybut wojownika i łowcy, symbolizuje człowieka dzielnego, poświęcenie, służbę, umiłowanie wolności, szybkość, zwinność. To właśnie włócznią miano przebić pierś św. Wojciecha.

Oprócz godła istotnym elementem składowym herbu są barwy, zarówno godła, jak i pola tarczy, w którym jest ono umieszczone. Dla pola tarczy przyjęto jedną barwę - czerwoną. Pozostałe motywy z godła tj. wiosło, włócznie są barwy złotej. Barwy te są zgodne z zasadami sztuki heraldycznej. Barwy występujące w projekcie herbu Nielisz dobrze wpisują się w zespół polskich herbów samorządowych.

Symbolika barw:

- złoto – symbolizuje cztery cnoty: wzniosłość, delikatność, otuchę, życzliwość, z ciał niebieskich Słońce, z żywiołów – ogień, z dni tygodnia – niedzielę;
- czerwień – symbolizuje dwie cnoty: odwagę i waleczność, z ciał niebieskich – Saturna, z żywiołów – ogień, z dni tygodnia – sobotę.

Symbolikę połączonych barw z herbu Gminy Nielisz, czyli czerwień i złoto odczytywać możemy jako wolność, stałość, ufność, odwaga.

Herb można umieszczać na: sztandarze, fladze, (w całości lub godło), pieczęciach urzędowych i innych oznakach władz gminnych (wójta, jego zastępcy, przewodniczącego rady i jego zastępców, członków rady), na budynkach, które są siedzibą władz samorządowych, a także we wnętrzach tychże budynków, budynkach będących własnością samorządu, na pismach, okolicznościowych drukach, wizytówkach władz samorządowych (za zgodą rady, a także niższych urzędników), na tablicach pamiątkowych fundowanych przez władze samorządu, słupach granicznych tzw. witaczach, pojazdach, transparentach umieszczanych przy drodze. Używanie herbu przez osoby nieurzędowe jest dopuszczalne za zgodą Rady. Może ono mieć jednak charakter tylko czasowy.

2. Flaga

Do głównych weksyliów samorządowych zaliczane są flagi. W świetle *Ustawy z 29 grudnia 1998 r. „jednostkom samorządu terytorialnego”* przysługuje prawo do używania flag. Flagi gminne powinny mieć postać płachty barwionej w barwy herbu gminy, na którą może być nałożony herb, godło lub jego część. Flaga winna być przytwierdzona na stałe lub czasowo do drzewca, wciągana po linie na maszt lub zawieszona swobodnie na linie. Flaga może istnieć w nieograniczonej ilości egzemplarzy. Inaczej jest w przypadku chorągwi, która jako hierarchicznie wyższe rangą weksylium, będące płatem w barwie pola tarczy z malowanym bądź aplikowanym nań godłem herbu bez tarczy, przytwierdzona jest na stałe do drzewca i występuje w kilku egzemplarzach. Współcześnie zmierza się w kierunku scalania w jeden system znaków weksyliów i herbów. Obok flag składających się jedynie z barwnych pasów, słupów itp., wyróżnia się także flagi urzędowe, które stanowią swoiste połączenie tradycyjnej flagi z chorągwią, gdyż tworzy się je w oparciu o klasyczną flagę, na którą nakłada się herb. W ten sposób obok flagi państwowej, będącej równocześnie flagą ogólnonarodową, rodzi się powoli nowy system flag terytorialnych.

Proponuję przyjęcie przez władze Gminy flagi urzędowej. Flaga urzędowa powinna być zastrzeżona do wyłącznego użytku służbowego gminnych władz samorządowych. Przy jej tworzeniu uwzględnić należy zasadę tworzenia flag, a mianowicie powinna być skomponowana z barw heraldycznych (odpowiednikiem srebra jest biel, zaś złota barwa żółta). Flaga jest dwustronna, przy opisie uwzględnia się jednak jej stronę główną, określoną z perspektywy patrzącego, tzn.

odniesienia, gdy drzewce (maszt) znajduje się z jego lewej strony, a płat skierowany jest w prawą stronę. Na fladze nie umieszcza się żadnych innych napisów.

Projekt flagi należy opisywać następująco:

Flagę stanowi poziomy płat materii o barwie czerwonej, o proporcji boków 5 : 8, umieszczony krótszym bokiem do drzewca, na środku którego umieszczone jest godło Gminy Nielisz.

(Ilustracja 1b)

C:8 M:98 Y:100 K:0

C:0 M:0 Y:96 K:0

Flagę można umieścić pionowo, ale w takiej sytuacji jej skraj górny przechodzi na lewą stronę. Przyjęcie flagi herbowej, stwarza możliwość pełnej indywidualizacji flagi. W ten sposób flaga będzie nie tylko symbolem odróżniającym daną wspólnotę terytorialną od innych, ale także symbolem pozwalającym lepiej identyfikować się lokalnemu społeczeństwu. Zgodnie ze staropolską tradycją weksylia samorządowe powinny być nośnikami manifestacji ich herbów.

Zastosowanie flagi gminnej jest następujące: podnosi się ją przed budynkiem lub na budynku stanowiącym siedzibę władz gminy (np. ratusz) albo miejsce ich obrad lub przebywania. Flaga jest umieszczona po lewej stronie przed wejściem głównym (od strony patrzącego) na drzewce, lub osadzona powyżej flagi państwowej, wojewódzkiej i powiatowej. Kolejność flag ustalona jest

według hierarchii i jest następująca: flaga państwowa, flaga wojewódzka, flaga powiatu, flaga gminy, flaga służbowa (straż, policja, poczta, bank, itp.; flagi inne (instytucji itp.). Rozwiązania szczegółowe rozstrzyga protokół flagowy.

3. Pieczęć

Jednym z symboli samorządu terytorialnego w myśl woli ustawodawcy są pieczęcie. Proponuję pieczęcie urzędowe z godłem Gminy i majuskułowym napisem otokowym: RADA GMINY NIELISZ, drugą z napisem GMINA NIELISZ oraz trzecią z napisem WÓJT GMINY NIELISZ. Napisy rozdzielone są za pomocą sześciopromiennych, ażurowych gwiazdek. Typ czcionki – Times New Roman CE. Otok zewnętrzny pojedynczy - ciągły; otok wewnętrzny ciągły. Średnica wszystkich trzech pieczęci wynosi 36 mm.

(Ilustracja 1c)

Wielkość pieczęci 36 mm

(Ilustracja 1c)

Bibliografia

Źródła archiwalne:

- **Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie** – dokumenty pergaminowe miasta Szczepczeszyn, Zamość; Archiwum Zamojskich, Archiwum Skarbu Koronnego Oddział IV; Księgi Kanclerskie Metryki Koronnej;
- **Archiwum Państwowe w Lublinie** – Acta terrestia Lublinensia, Urząd Wojewódzki Lubelski, Urząd Gubernialny Lubelski do Spraw Włościańskich; Księgi grodzkie szczepczeszynskie; Trybunał Koronny; Zbiór tłoków pieczętnych różnych instytucji, Zbiór dyplomów, Zbiór kartograficzny, Dokumentacja aktowa;
- **Archiwum Państwowe w Zamościu** - Akta hipoteki Szczepczeszyn, Akta gminy Nielisz; Akta gminy Ruskie Piaski; Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Nieliszu; Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Nieliszu; Zbiór kartograficzny, Zbiór ikonograficzny,
- **Archiwum Diecezjalne w Lublinie** - Acta visitationis; Akta i dokumenty różne;
- **Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej w Nieliszu** - dokumenty różne, Księgi metrykalne, Kronika parafialna;
- **Archiwum Szkoły Podstawowej w Nieliszu**- Kronika Szkoły;
- **Archiwum Urzędu Gminy w Nieliszu** – akta i dokumenty, mapy, spisy.

Źródła drukowane:

- *Główny Urząd Statystyczny w Warszawie: Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej - podział na gminy według stanu z dnia 1.IV 1933 roku*, Lwów 1933.
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 62 (1957), z. 2, Toruń 1966.
- *Joannis Długosz, Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis* t. 1-3, Kraków 1863-1865.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. zbiorowe, red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.
- *Katalog miejscowości województwa lubelskiego*. Podział terytorialny z dnia 01.01.1999, Lublin 1999.
- *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1-4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876-1905.
- *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1-3, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847-1854.
- *Kronika Diecezji Sandomierskiej*, R. 1-32, (1908-1939).
- Kuczyński S.K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993.
- Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 1-2, Gniezno 1880-1881.
- *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik, t. 1-2, Kraków 1913..

- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
- Piekosiński F., *Pieczenie polskie wieków średnich*, Kraków 1899.
- *Polska Rzeczpospolita Ludowa*, GUS, Warszawa 1952.
- *Skorowidz Królestwa Polskiego czyli spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków, kolonii i wszystkich nomenklatur w guberniach Królestwa Polskiego...*, wyd. I. Zinberg, t. 1-2, Warszawa 1877.
- Seroka H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII w.*, Warszawa 2002.
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych i urzędów oraz urzędzeń komunikacyjnych*, praca zbiorowa pod kier. T. Bystrzyckiego, Przemyśl–Warszawa 1933.
- *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1967.
- *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- *Urzednicy województwa sandomierskiego XV-XVIII w.*, Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1993.
- *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII w.*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.
- Wittyg W., *Pieczenie miast dawnej Polski*, Kraków 1905.
- *Wykaz dóbr ziemskich skonfiskowanych przez rządy zaborcze w latach 1773-1867*, wyd. J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1929.
- *Najstarsze zapiski ziemskie lubelskie z r. 1409*, wyd. L. Białkowski, „Teki Archiwalne” t. 7, 1961.
- *Karta Topograficzna Królestwa Polskiego*, Warszawa 1839.
- *Księga Adresowa Polski (Wraz z w.m. Gdańskiem) dla Handlu, Przemysłu Rzemiosł I Rolnictwa*, Warszawa 1929.
- *Księgi referendarii koronnej z drugiej połowy XVIII wieku*, wyd. W. Pałucki, t.1 (1768-1780), Warszawa 1955-1957.
- *Księgi referendarskie*, t.1 (1522-1602), wyd. I. Baranowski, Warszawa 1910.
- *Mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego*, skala 1:100 000, Warszawa 1919-1938.
- *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 7: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, cz. 1-2, oprac. A. Jabłonowski, Warszawa 1902-1903.
- *Spis ludności diecezji krakowskiej z 1787 roku*, wyd. J. Kleczyński, „Archiwum Komisji Historycznej” t. 7, Kraków 1894.
- *Tabela Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biurze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, Warszawa 1827.

Źródła normatywne:

- *Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach*, Dziennik Ustaw PRL, R. 1978, Nr 31 z dnia 30 grudnia, poz. 130, art. 2-3.
- *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 16 z dnia 19 marca, poz. 95, rozdz. 2, art. 18, ust. 13.

- *Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 34 z dnia 26 maja, poz. 199, art. 2, ust. 2.
- *Ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa*, Dziennik Ustaw RP, R. 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 1 i art. 5.
- *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 1999, Nr 70 z dnia 26 sierpnia, poz. 779.
- *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 20 stycznia 2000 w sprawie powołania Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 2000, Nr 6 z dnia 31 stycznia, poz. 83.

Opracowania:

- *Atlas historyczny Polski*, red. W. Czapliński, T. Ładogórski, Wrocław 1996.
- Biedermann H., *Leksykon symboli*, Warszawa 2004.
- Bieniak J., *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Biuletyn GKBZHWP, t. I-IX, 1944-1946.
- Bondyra W., *Słownik historyczny miejscowości woj. zamojskiego*, Lublin - Zamość 1993.
- Bondyra W., *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005.
- Chomicki A., *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939.
- Czarnecki W., *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012.
- Czopek B., *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i belskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*. Wrocław 1988.
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Dąbkowski P., *Podział administracyjny województwa ruskiego o belskiego w XV w.*, Lwów 1939.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Drelicharz W., Piech Z., *Podstawy prawne symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Drelicharz W., Piech Z., *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Dudziński P., *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997.
- *Dzieje Lubelszczyzny*, red. T. Mencil, Warszawa 1974.
- Feuillet M., *Leksykon symboliki chrześcijańskiej*, Poznań 2006.
- Forster D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, wyd. 2, Warszawa 2001.
- Gage J., *Kolor i kultura*, Kraków 2008.
- *Godło i barwa Polski samorządowej. Herby i flagi miast i gmin polskich*, Warszawa 1998.
- Gołąbek W., *Bez rozkazu*, Warszawa 1973.

- Górak J., *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość 1990.
- Górak J., *Budownictwo drewniane Lubelszczyzny. Stan badań, bibliografia, inwentaryzacje*, Lublin 1977.
- Górak J., *Dawne cerkwie w województwie zamojskim*, Zamość 1984.
- Górak J., *Kościół drewniany Zamojszczyzny*, Zamość 1986.
- Górak J., *Regionalne formy architektury drewnianej Lubelszczyzny na tle zagadnień osadniczych*, Zamość 1994.
- Górak J., *Podcieniowa zabudowa miasteczek Zamojszczyzny*, Zamość 1996.
- Górak J., *Nieznane dworki Lubelszczyzny*, Studia i Materiały Lubelskie, t. 11 (1986).
- Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, red. S.K. Kuczyński, Włocławek 2002.
- *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772-1918)*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999.
- *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, zebrał A. Fridrich, t. 3. Kraków 1908 (reprint 2008).
- Hoffsummer W., *Leksykon dawnych i nowych symboli*, Kielce 2001.
- Hornung D., *Kolor. Kurs dla artystów i projektantów*, Kraków 2007.
- *Inwentaryzacja krajoznawcza Polski*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1990.
- Jachymek J., Kopruckowiak A., Marszałek J., *Ruch ludowy na Zamojszczyźnie*, Warszawa 1980.
- Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo białskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991.
- Kallas M., *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1996.
- Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historycznoprawne*, Toruń 1990.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.
- *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 3. Województwo lubelskie, Z. 2, Powiat zamojski*, Warszawa 1957.
- Kołbuk W., *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne*, Lublin 1998.
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2000.
- Kopański W., *Słownik symboli*, Warszawa 1990.
- Kawałko D., *Cmentarze województwa zamojskiego*, Zamość 1994.
- Krassowski W., *Architektura drewniana w Polsce*, Warszawa 1961.
- Kubiciel R., *Polskie ustawodawstwo heraldyczne 1919-1999*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t.4, Kraków 2002.
- Klukowski Z., *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny (1939-44)*, Zamość 1958.
- Kuraś S., *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV-XV w.*, Wrocław 1971.

- *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, wyd. J. Niedźwiedź, Zamość 2003.
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989.
- Łosowski J., *Odnaki i atrybuty władz samorządowych szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego. Propozycje rozwiązań*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Łowmiański H., *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, t. VI, cz.2, Warszawa 1985.
- Maisel W., *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982.
- Maisel W., *Insygnia, odznaki, godności i stroje dawnych polskich urzędników samorządowych*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- Maisel W., *Stroje, insygnia i odznaki polskich urzędników miejskich*, [w:] *Insygnia miast polskich*. Katalog wystawy zorganizowanej przez Muzeum Historii miasta Poznania, Poznań 1992.
- Marecki J., Rotter L., *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009.
- *Materiały do polskiego herbarza samorządowego*, z. 1, red. H. Seroka, K. Skupieński, Lublin 1995.
- *Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. M. Siuchniński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, t. 1-2.
- Myśliński K., *Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340-1400*, Lublin 1981.
- *Nazwy miejscowe Polski. Historia pochodzenie zmiany*, red. K. Rymut, t. 1-7, Kraków 1996-2007.
- Niewęglowski W. Al., *Leksykon świętych*, Warszawa 1998.
- Pastoureau M., *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006.
- *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Broniszewski, Warszawa 2006.
- *Polski słownik biograficzny*, t. 1 – 48, Kraków 1935-2012.
- *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- Rolska-Boruch I., *Siedziby szlacheckie i magnackie na ziemiach zwanych Lubelszczyzna 1500-1700*, Lublin 1999.
- Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- *Roztocze - problemy ochrony środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego na pograniczu polsko-ukraińskim*, t. I - II, red. A. Jarosz i A. Michałowski, Lubaczów 2000-2001.
- *Skorowidz Miejscowości Rzeczypospolitej Polski*, t.3, *Województwo lubelskie*, Warszawa 1925.
- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1-14, Warszawa 1884 i n.
- *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983.
- *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1-6, Wrocław 1961-1996.
- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, wyd. 4, Warszawa 2003.
- Stankowa M., *Dawny powiat szczebrzeski*, Warszawa 1975.

- Starnawska M., *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999.
- *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim*, wyd. E. Sęczys, Warszawa 2000.
- *Środowisko przyrodnicze województwa zamojskiego*, red. R. Reszel, Zamość 1989.
- Światopełk-Słupski Z., *Album naszych zabytków*, t. 1-2, Poznań 1917-1919.
- Świerzawski A., *Ziemia belska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1990.
- *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności, alfabetycznie ułożona w Biorze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policyi*. T. 1 : A-L, T. 2: M-Z, Warszawa 1827.
- Tarnawski A., *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego*, Lwów 1935.
- Trzciniński A., *Śladami zabytków kultury żydowskiej na Lubelszczyźnie*, Lublin 1990.
- Widłak B., *Aspekty plastyczne i artystyczne projektowania herbów ziemskich w dobie współczesnej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Zahajkiewicz M., *Diecezja lubelska*, Lublin 1985.
- *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie*. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 8-9 czerwca 2000, oprac. R. Maliszewska, Zamość 2001.
- Znamierowski A., *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004.
- Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003.
- Żmudzki P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.
- Żychliński L., *Złota księga szlachty polskiej*, t. 4, Poznań 1886.